

GYVIEJI ARCHYVAI

Aloyzas TENDZEGOLSKIS

Ambicingas viso gyvenimo pomėgis

Iš būsimos knygos „Naujoji aforistika“

Rašytojų linkėjimai

Tada drąsiausias knygos buvo V. Žilinskaitės satyros ir V. Petkevičiaus apybraižos. Abu rašytojai savo vardą rašė trumpintai – Vyt. Daugiau tarp jų nebuvo nieko bendra, tik abu teigiamai atsiliesė apie mano aforizmus.

V. Žilinskaitė pristatė mano kūrybą „Komjaunimo tiesos“ laikraštyje redakcijos prašymu, o į V. Petkevičių aš nusprendžiau kreiptis pats.

Puslapyje „I kūrybos kelią“ V. Žilinskaitė rašė:

„Aloyzas Tendzegolskis iš lėto, bet atkakliai išsikovojo savitą ir tvirtą vietą mūsų humoristikoje ir satyroje. Yra toks žanras – aforizmai: tarsi mažame ryžio grūdelyje išraižyti erdviausi rūmai... Dar prieš vieną kitą dešimtmetį daugelis mūsų nė neįtarė jį, tą žanrą, savarankiškai gyvuojant, ir, tik išėjus Larošfuko knygai, o taip pat pasidrožus plunksną Vytautui Karaliui, aforizmai tapo mūsų humoristikos savastimi. Aloyzas Tendzegolskis – vienas negausių šio žanro riterių. Jo šmaikščios mintys, pradžioje kiek įmantrios ir sykiiais nerūpestingai surėdytos, ilgainiui, kaupiantis gyvenimiškajai patirčiai bei kūrybinio darbo įgūdžiams, darėsi kas kartą imlesnės, taupesnės, giliau motyvuotos. Itin norėčiau patarti autoriui įdėmiau ir patikliau žvelgti į aforizmų prosenelius: patarles ir priežodžius. Tai čia tikrasis išminties, sąmojo, kalbos lobių ir dvasinės atgaivos šaltinis, iš kurio negėręs, nekuo ir kitus tepagirdysi.“

Nustebau, kai V. Petkevičius savo namuose mane priėmė labai maloniai, netgi pavaišino keptais obuoliais.

Po savaitės gavau tokį jo laišką:

„Mielas mano Aloyzai,

perskaičiau Tavo aforizmus ar sentencijas net du kartus. Apie dešimtį nusirašiau. Daugiau kaip pusę jų patiko. Kai kurios tiesos perfrazuotos, o kai kurios – visiškai originalios. Bet jų tiek daug, kad aprėpti visų neįmanoma. Aš prazondavau, išleisti tokį kiekį sentencijų atskiru leidiniu – kol kas nieko nebus. Rašyk, užversk žurnalus, laikraščius, kaupk medžiagą, svarbiausia – rūšiuok, kad nebūtų tokios minčių makalynės, prieštaravimų, kaip dabar.

Na, o su laiku, įgijęs vardą, žinomas periodikoje, sukaupeš didesnę kiekį, aš neabejoju, išleisi knygelę. Ir ne vieną.

Daug Tau sėkmės.

Prie progos būtinai Patį aplankysiu.

Tavo Vyt. Petkevičius“

Skeptiškos mano mintys

1971 m. gavau tipišką atsakymą iš „Komjaunimo tiesos“ laikraščio – Lietuvos LKJS CK organo. Literatūros skyriaus vedėjas A. A. rašo:

„Gerb. Tendzegolski,

Gavome Jūsų „Pastabas apie literatūrą“, deja, panaudoti jų negalėsime, nes visos jos gana skeptiškos.

Pvz.: „Rašytojai išreiškia save; kai pasikeičia sąlygos, jie save perrašo“.

Ar ne perdėm kategoriškai tvirtinate, jog tokia rašytojų prigimtis!?!

Žodžiu, daugelyje „pastabų apie literatūrą“ pasigendame įžvalgesnės, objektyvesnės minties.

Ką gi, linkime sėkmės.“

Kur tik pasiūsdavau savo kritinius aforizmus, redakcija pasigedavo „įžvalgesnės, objektyvesnės minties“... Juk negalėjau rašyti: kai pasikeičia penkmetis ar septynmetis... Negalėjau išvardinti pasenusių romanų ir poemų.

Taip, visos mano jaunystės mintys buvo skeptiškos.

Tai bylojo ir „Komjaunimo tiesos“ cenzūra. Bet dažniausiai mano vidinis cenzorius dirbdavo taip gerai, kad tikrajam nebelikdavo kas veikti.

Pervertintas gėris

Mokykla man visą gyvenimą kėlė prieštarigus jausmus. Mylėjau ją kaip savo vaikystę už nuoširdumą. Ir nekenčiau jos už melą kaip savo jaunystės. Mokykla siekė, kad mes ištiesai džiūgautume ir girtume ją pačią. Ji savo garbę saugojo labiau negu tiesą. Visą laiką buvo išdidi netgi meluodama. Švytėjo kaip pirmūnė. Svaigdavau ir alpdavau, gėrėdamasi savimi.

Po suolu saujoje aš turėjau aforizmą: „Pervertintas gėris virsta blogiu“, pritaikyta mokytojams, tačiau tinkanti ir visai valdžiai.

Mokslų perteklius provincijoje

Didžiausias mokyklos bendrabučio kambarys buvo pripildytas geležinių lovų. Jos stovėjo taip, kad auklėtojas Kučinskas galėjo nugara atsiremti į vidurinėsios galą ir grėžiodamasis šnekėtis su visais aplinkui gulintais vaikais, kol jie užmigs. Jis, ką nors pasakodamas, cituodavo prancūziškus posakius, išmokus savo pedagoginiame institute, ir tuojau pat išversdavo juos į lietuvių kalbą. Vieną radau savo „Kūrybos“ sąsiuvinyje: „Kūno nuovargis atgaivina dvasią“. Mums tokie pamokslai pabosdavo, betgi mokytojas juos cituodavo iš atminties! Prancūzų kalba skambi, tik kam ją tiek demonstruoti? Mus šalia rusų kalbos mokė angliškai, tad mokytojas posakius prancūziškai cituodavo tuščiai – pats sau.

O čia vyriausiasis brolis Kostas dar pakio man „Lotynų kalbos vadovėlį“ su lotyniškais posakiais.

Įsiminiau vieną: *Parietes habent aures* – sienos turi ausis. Jis gynė mus nuo Stalino.

Kaip auginami aforizmai

Žmonės „Merkio krašto“ laikraštį, kuriame aš dirbau, kartais vadindavo tiesiog „Merkiu“.

Reikėjo „Varėnės“ – jausmų ir aistrų laikraščio. Kai kurie žurnalistai nustebe sakydavo, kad aš konkuruoju pats su savimi. Trumparegiai! Naujasis laikraštis – visiškai kitoks: jis turės savų skaitytojų. „Varėnė“, mano supratimu, turi būti išausta vien iš sensacijų, žurnalistiką gyvinant ir jungiant su išmone. Kasdienybė pilna kuriozų – didelių ir mažų. Svarbu nieko neišgalvoti. Žmonės skaitys abu laikraščius. Staigmeną sudaro jau tai, kad jausmų laikraštis leidžiamas provincijoje.

„Varėnė“ ėjo 14,5 metų. Iš pradžių ją finansavo „Merkys“. (Aš buvau „Merkio krašto“ vadovas.) Bet ji išsilaikė ir pati.

„Varėnės“ redaktore į kolektyvą dirbti pakviečiau buvusią radijo laidų vedėją Liliją Beržanskienę – gražią ir supračią moterį, ilgamečio rajono vykdomojo komiteto pirmininko dukrą. Taip jai ir pasakiau sensacingą naujieną: galės rašyti, ką nori.

Per stalą, nė kiek neartėdamas, išdėčiau „Varėnės“ principus: tai laikraštis ponams ir visiems smaguriams. Taip ir užrašėme pirmame puslapyje po pavadinimu. „Varėnėje“ negali būti nė vieno oficialaus sakinio, tik metrika. Visuose puslapiuose vyrauja sensacijos, staigmenos, paradoksai. Leidžiama ir pageidaujama kritikuoti viršininkus ir visus veikėjus, neklausiant, tu veteranas ar ne. Sensacijomis nuskambėjo pedagogų, gydytojų, teisininkų kritika – anksčiau niekas jų nė žodeliu nekritikuodavo. „Varėnė“ skatino šaipytis iš valdžios, traukti per dantį visus ir viską. Tai įrašiau „Varėnės“ koncepcijoje, kad žinotų visas mūsų kolektyvas. Jis suprato: čia personifikuotas laikraštis.

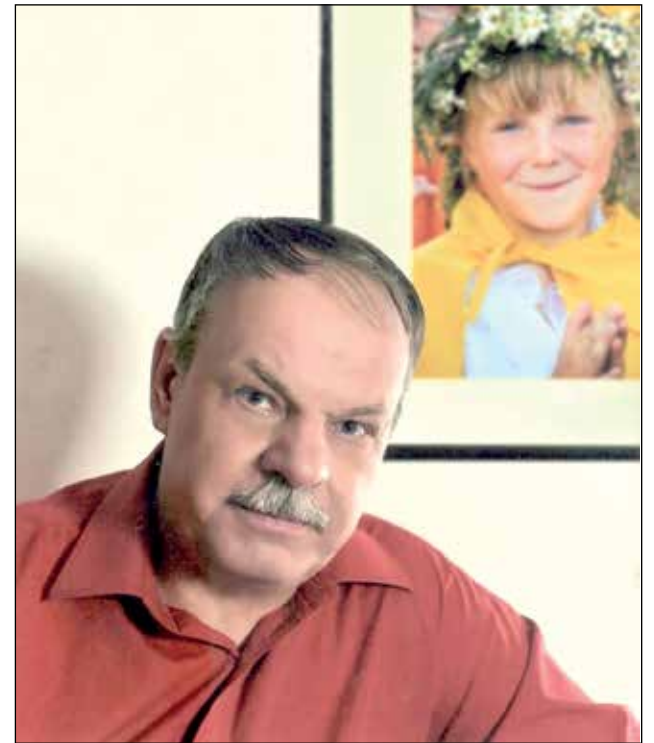
O po konsultacijų keletoje Švedijos redakcijų, po žurnalistinių seminarų Skandinavijoje ir Lietuvoje aš žinojau, kas spaudai leidžiama ir kas ne. Man patiko gluminti sovietmečiu išaugusią Varėnos valdžią (pats buvau satyrikas). Net Redaktorė susidomėjo. Kai jos vyrui Petriui Beržanskui pasakiau, kad padarysiu iš jo žmonos žvaigždę, jis atsakė vyriškai: „Ji to verta“.

Gal gerbiama skaitytoji bus įdomu sužinoti ir konsultantus? „Varėnės“ redakcijos tarybą sudarė žinomi žurnalistai ir veikėjai, pavyzdžiui: „Kaišadorių aidų“ laikraščio redaktorius, aforistas Jonas Laurinavičius, mūsų rajono Panočių vidurinės mokyklos istorikas Vidas Abromaitis, Varėnos civilinės metrikacijos skyriaus vedėja Rūta Aganauskienė, teisininkas Justinas Jakseba, Pasvalio rajono laikraščio „Darbas“ vyr. redaktorius Romualdas Stonkus, žurnalistas Juozas Šiupšinskas, Mykolo Romerio universiteto teisės filosofijos katedros vedėjas, filosofijos daktaras profesorius Alfonsas Vaišvila... Jie kaip skydas apgynė mane nuo skaitytojų priekabių ir diskusijų...

„Varėnė“ – laisvės laikraštis, bet jame visi pokštai ir kūlvirsčiai turėjo būti paremti mano paties aforizmu: „Laisvė gyva draudimais“. Originalių minčių negali užgožti smulkios žinios iš savivaldybės, policijos ir teismo. Pareigūnai turėjo suteikti visą prašomą informaciją ir elgtis su „Varėne“ pagal Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymą.

Sovietmečiu sutryptą moralę turi pamažu gaivinti viešojo ir asmeninio gyvenimo sugretinimas. Tikraisiais vardaais bus vadinami politikų suokalbais, apgaulė ir demagogija. Skaitytojai turi pajusti gyvo žmogaus alsavimą. Reikėjo smarkiai sujudinti dirvožemį.

Man atrodė, kad aforistai (jų Lietuvoje buvo apie 10) amoralų gyvenimą jaučia realiau ir kalba aiškiau, nes patys nepriklauso jokioms sąjungoms ir nėra verčiami leisti į naująsias korupcijos formas. Bet kada gali pasitraukti į šalį – netgi iš sričių, kur „teisybė“ brukama su dvigubu melu, o išsilavinimas tarnauja ne tiesai sakyti, o meluoti. Pavyzdžiui, mokesčių inspekcijos viršininkas,

mūsų prispaustas prie sienos dėl sandėrio su stambiu verslininku, atsakė: „Reviziją dariau ne aš...“ Aforistas visur ieško prieštaravimų, siekdamas užbėgti išvedžiojimams už akių.

Lietuvoje garsėja dvi neužterštos upės – Merkys ir Varėnė, davusios Merkinės ir Varėnos miestelių vardus. Antrasis miestelis pranoko lūkesčius – geležinkelis jį pavertė miestu, tiesa, vadinamu nei šiaip, nei taip – Antrąja Varėna. Šios upės susilieja vaizdingoje lankoje prie Senosios Varėnos tilto. Amžini dalykai. Bet įdomu ir tai, kad santakoje vieną tavo koją skalauja šiltas, o kitą – šaltas vanduo. Neįsibrėdęs šito nežinosi. Besimaudydamas čia pamečiau raktelį, tik nežinau, kurioje upėje.

Reikėjo „Varėnės“ laikraštyje visuomenės analizę ir kritiką sieti su pramoga. Laikraštį daugiausia iliustruovome gyvų žmonių portretais. Jokių dokumentų ir reklamos!

„Merkyje“ – pagal tradiciją daug replikų, frazių ir aforizmų (ne mums spręsti apie jų kokybę), o „Varėnėje“ bus dar daugiau. Kiekvienas naujo laikraščio puslapis užbaigiamas aforizmu, išspausdintu stambesniu šriftu: kurio bendradarbio sukurtas jis bebūtų, jį pasirašo Redaktorė, pridėdama ir savo portretėlį. Tarsi Redaktorė būtų kiekvieno redakcijos darbuotojo slapnavardis.

Garsusis paradoksų meistras Oskaras Vaidas rašo: „Kartais mane tiesiog pribloškia mano paties atvirumas“. Aukštaūgiui „Merkio“ žurnalistui Leonui Daugėlai patiko ši mintis. Daviau jam paskaityti Ž. Ž. Ruso „Išpažintį“. Šis pabalda, visą laiką gyvenęs Matuizų miestelyje, o nakvojęs kelmai žino kur, 2001 m. „Varėnei“ parašė du didelius neregėto atvirumo rašinius – straipsnių ciklus (su savo pavarde ir portretu): „Penkios mano žmonos“ ir „Septynios mano meilužės“. L. Daugėla lengvu stiliumi, pavyzdžiui, pasakoja, kaip netikėtai grįžusi žmona pro langą mato nuogą vyro meilužę, bėgančią per sniegą kieme su gniužulu drabužių. Po metų pati redaktorė Lilija Beržanskienė ėmėsi pikantiškos temos – išspausdino ilgą savo rašinį „Dviejų brolių žmona“. Po to Krivilių žemės ūkio bendrovės pirmininkas Juozas Antanevičius šypsodamasis pasakė: „Su Vydenių seniūnu Roku Makseliu užsisakė „Varėnę“.

Ir vis dėlto šie rašiniai nebuvo bulvariniai.

Redaktorė savo straipsnį užbaigia dviejų brolių motinos – 80-metės senutės, iškentėjusios šią istoriją – aforizmu: „Visada laimi tas, kas atleidžia“.

L. Daugėlos (fotografo) aforizmą „Nesensta tik nuogalių nuotraukos“ papildžiau vienu žodžiu: „Spaudoje nesensta...“

Prisimenu kažkada tarpduryje pačios Redaktorės ištartą neprikaištingą aforizmą: „Kiekvienas padarytume geriau, jeigu po to nebūtų dar blogiau“. Jį sugyvena antezė, išsauganti įtampą, sakinio pusiausvyrą, ritmą ir skambesį.

Kaip tik leidžiant „Varėnę“ (2006 m.) Amerikoje pasirodė Džeimso Gieri knyga „Pasaulis frazėje“ (James Geary, „The world in a phrase“ – „Trumpa aforizmo istorija“), kurios Lietuvos literatūros kritikai, atrodo, nė nepastebėjo, manydami, kad apskritai aforistika jiems nepriklauso.

„Varėnės“ aforizmai turėjo moterišką atspalvį – buvo parankiau kritikuoti pasaulio galiūnų puikybę, pvz.: „Prižerk Nyčei akis smėlio, Kleopatra!“

Daugiau pavyzdžių:

„Drąsios jūsų idėjos ir nuodėmės, ponai!“

„Koks vyras nenorėtų virsti statula, ponai!“

„Velniskai siekiate būti angelais, ponai!“

„Valdžia be sukčiavimų negali, ponai!“

„Kaip sunku matyti tamsoje, taip ir akinančioje šviesoje, ponai!“

„Ko tikiuosi iš laisvojo žodžio? – ko noriu, to ir tikiuosi, ponai!“

Apie varėniškis, mėginusius kurti aforizmus, rašau esė „Mūsų aforistikos būklė“ (knygelėje „Aforistika iš dangaus“, V., 2020).

Ten įterpiu: „Lietuva jau negali nerašyti aforizmų“.

Tęsinys. Pradžia Nr. 60, 63